

'Toestand der duinbeplanting op den vasten wal van Noord-Holland'

Rapport uit 1889

In 1798, thans ruim twee eeuwen geleden,
werd voor het eerst over de toestand der
duinen een rapport uitgebracht getiteld:
*'Tegenwoordige staat der duinen van
het voormalige gewest Holland'.*

De samensteller, de Commissie van
Superintendentie over het onderzoek der
duinen (commissie Kops) schrijft hierin:
*'Er is geen gedeelte van onzen
Vaderlandsche grond, dat minder
bezocht, minder bekend is dan de
Hollandsche Duinen; zij worden door het
gros der Natie beschouwd als een
woestijn, die enkel uit hoge en rauwe
Zandbergen bestaat'.*

Met als doel de kunstmatige beplanting die in de duinen was aangebracht te beschermen, werd in 1851 een eerste provinciaal reglement van kracht. Het uitvoeren van vergravingen en het weiden van vee werd verboden. Er was geen gebod om bij verstuivingen kunstmatige beplantingen aan te brengen. Het reglement van 1851 werd vervangen door een provinciale verordening, die in 1891 door de Staten werd vastgesteld en in 1892 van kracht werd. Deze verordening was van toepassing op het gehele duingebied van onze provincie uitgezonderd de bij het Rijk in beheer en onderhoud zijnde zeereep. In de verordening werden uitvoering en toezicht bij de provincie gelegd en verplichtingen over het onderhoud opgenomen. Aan deze verordening gaat een uitvoerig rapport (1889) van de Hoofdingenieur over de toestand van de duinbeplanting op de vaste wal van Noord-Holland vooraf. Het rapport spitst zich toe op de beplanting, de waterstand komt - helaas - niet aan de orde.

Het rapport uit 1889

Dit rapport valt in twee delen uiteen. Eerst een zeer algemene inleiding met een beschrijving van de situatie in het gebied van het Hoogheemraadschap van Rijnland (de duinenreeks ongeveer van IJmuiden tot Scheveningen). Het tweede deel bevat een uitvoerige beschrijving van die delen van de kuststrook die in het bezit zijn van particuliere eigenaars. Vermeldt wordt dat Rijnland reeds sedert 1510 betrokken was bij de beplanting van de duinen in het gebied van het Hoogheemraadschap. De Hoofdingenieur spreekt duidelijk zijn bewondering uit voor de wijze waarop het Hoogheemraadschap zijn beheerstaak vervult. Dit in tegenstelling tot de gang van zaken ten noorden van het Noordzeekanaal. De toestand in dit gebied wordt met aanbevelingen voor de toekomst door de Hoofdingenieur op de volgende wijze samengevat (hier in de huidige spelling, red.):

1. De meeste en schadelijkste stuifgaten in een gebied liggen op het zuidwesten en westen, de opwaaiingen daarentegen op het noordoosten en oosten. Het is daarom zeer gewenst van het zuidwesten naar het noordoosten in een bepaald gebied een onderzoek in te stellen ten einde een indruk te krijgen van de situatie.
2. De zeereep of achterduin is het meest aan de winden blootgesteld, het meren-

deel van de stuifgaten en blinkerts (kale duintoppen) zijn daar te vinden, zij zijn het moeilijkst te onderhouden. Van groot belang is het deze reep goed gesloten te houden om als windvang te kunnen dienen voor de midden- en voorduinen.

3. Het ontkorsten (ontgraven) van aan de zuidwesten- en westenwinden blootgestelde duinen en duinvlakken moet zo weinig mogelijk geschieden. Als oorzaak van dit ontbloten worden het telen van gewassen of het delven (uitgraven) van konijnen genoemd. Als het toch moet gebeuren dan moeten de gaten worden dicht gemaakt en de geroerde grond met de meeste zorg worden beplant.

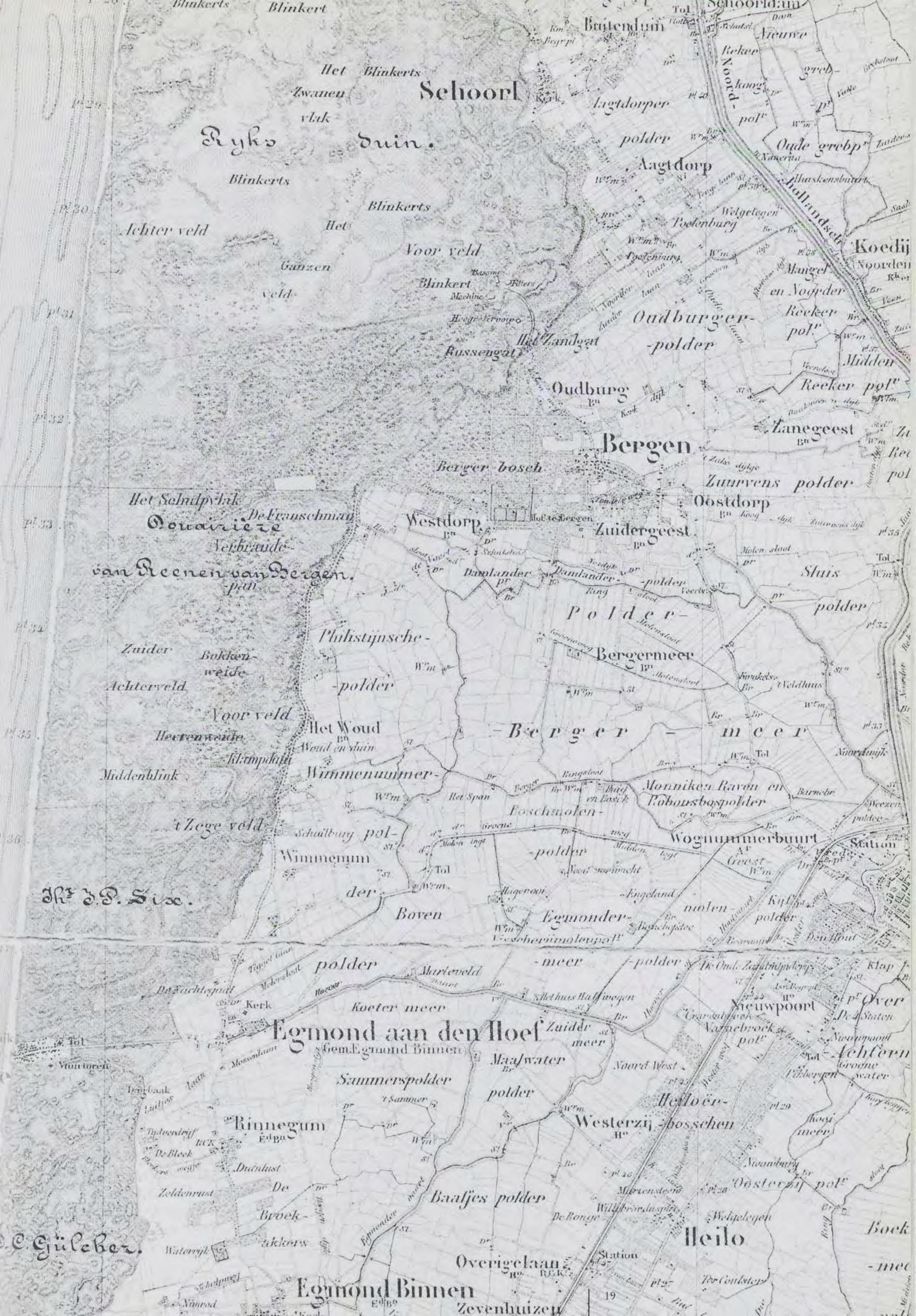
4. Het aanleggen van aardappelvelden in duinen die weinig aan zuidwesten wind zijn blootgesteld, is niet nadelig. Met het oog op productief maken van het gebied kan dergelijk gebruik zeer goed worden toegelaten. Het komt zelden voor dat door deze aardappelteelt stuifgaten worden gevormd. Bovendien maakt aardappelteelt dat eigenaren er belang bij hebben dat de voor de duinen zo schadelijke konijnen niet te veel in aantal toenemen.

5. De achterduinen zijn slechts bij uitzondering bekorst en beplanting bestaat hoofdzakelijk uit helm. Het lopen of rijden in de duinen, vooral in de achterduinen, kan daarom slechts worden toegelaten op goed onderhouden paden. Schelpwegen, paden naar aardappelvelden en verkorte voetpaden uit de middenduinen kunnen aanleiding geven tot verstuivingen.

6. Het laten beweiden van de achterduinen door schapen en in nog hogere mate door rundvee is om dezelfde redenen als onder 5 genoemd zeer nadelig.

7. Ten einde de wind zo weinig mogelijk vat op het zand te geven is het verkeerslijkt de helmbeplanting zoveel mogelijk schaaksgewijze in noordwest-zuidoostelijke richting te planten.

Detail uit de kaart van het duingebied van Zuid- en Noord-Holland. Bijlage bij het rapport uit 1889 van de Hoofdingenieur van de Provinciale Waterstaat Noord-Holland.
Het detail betreft (van zuid naar noord): de duinen van de heer Gölcher, Jhr. Six, vrouw Van Reenen - Rendorp en de Riksduinen onder Schoorl (foto Rijksarchief te Haarlem).

Duinbeplanting omstreeks 1910
(foto Regionaal Archief Alkmaar).

8. Bij het beplanten van een stuifgat is het gewenst, wanneer men dit door gebrek aan helm of ter besparing van uitgaven niet ineens doch bij gedeelten wil uitvoeren, met het beplanten te beginnen aan de zuidwestzijde. Hierdoor kan dikwijls verdere verstuiving tot staan worden gebracht, daarbij kan onder gunstige omstandigheden het noordoostelijke gedeelte dikwijls van nature begroeien. Vooral met oog op het voorafgaande is het wenselijk dat de beplantingen in de zeereep door het Rijk steeds in verband gebeuren met de beplanting van de eigenaren van de aangrenzende percelen. Een dergelijk overleg ontbrak geheel!

9. Helm, mits behoorlijk geplant, is financieel het enig mogelijke materiaal om zandverstuivingen tegen te gaan. Is het duin in rust en houdt de verstuiving op, dan verdwijnt de helm van lieverlede. In goed bekorste duinen treft men dan ook slechts enkele helmplanten aan.

10. Het hoogheemraadschap van Rijnland heeft de gewoonte om de bekorsting en de ontwikkeling van plantjes tussen het helm te bevorderen door tussen de helmplanten op daarvoor geschikte plaatsen mos te strooien. Het mos begint langzaamhand te groeien en zich vast te zetten, en geeft allerlei plantjes de mogelijkheid te ontkiemen. Deze methode geeft uitstekende resultaten. Misschien zou kunnen worden overwogen om daar waar mos moeilijk of niet te verkrijgen is, tussen de helm enige rogge te zaaien.

11. In de voor- en middenduinen is het onderhoud gemakkelijk en kan bestaan door het aanbrengen van doelmatige beplantingen en bepotingen.

Daarna gaat het rapport uitvoerig in op de invloed van de achterduinen op de middenduinen. Het rapport geeft derhalve een beschrijving van de in 1898 ten noorden van het Noordzeekanaal bestaande situatie, de technische en bestuurlijke tekortkomingen en doet aanbevelingen om de situatie te verbeteren.

Met betrekking tot de toen bestaande situatie wordt in het rapport de toenmalige arrondissements-ingenieur te Alkmaar geciteerd. Deze stelt dat het onmogelijk is door beschrijving een denkbeeld te geven van de verwoesting. Gehele beken van zand, op het bovenvlak vijf en meer meters breed, zijn honderden meters ver door de stuifgaten in de duinen gedreven en hebben de helmbeplantingen vele meters hoog bedekt. Een uitvoerige beschrijving van de te nemen maatregelen voor het herstel van de aangerichte schade volgt. Dan wordt geschreven dat de kos-

ten verbonden aan de werkzaamheden juist in omgekeerde volgorde toe- en afnemen met de benodigde onderhoudskosten. Het voorduin, dat de minste onderhoudskosten geeft, levert het meeste op. Het middenduin minder, de achterduinen nog minder en de eigenlijke zeereep brengt hoge kosten mee en levert geen opbrengsten. De achterduinen worden slecht onderhouden en het Rijk onderhoudt dan ook, kosteloos voor de eigenaren, een strook tot de grens van 100 m. gemeten vanaf de strandpalen. Deze regeling geldt voor het gebied ten noorden van het Noordzeekanaal. Daarbij wordt er dringend op gewezen vooral niet te bezuinigen op de onderhoudskosten per eenheid te verrichten werk!

Maar de grootste vijanden van de helmplanten zijn de konijnen. De voorkeur van de konijnen gaat uit naar jonge planten, waarbij dan de wortels worden afgeknabbeld; de konijnen zijn daarop vooral belust als er nachtvorst over is gegaan.

Over de kosten wordt het volgende opgemerkt: '*Men kan aannemen dat voor de beplanting van een HA naar gelang van omstandigheden 50 à 70.000 misschien nodig zijn. Indien helm in de nabijheid te verkrijgen is en de gronden tamelijk vlak zijn, dan kan een HA voor ongeveer f90,- à f95,- beplant worden. Is evenwel de afstand, waarover de helm moet worden aangevoerd, groter, en zijn de hellingen steil zoodat de te steile kanten eerst moeten worden afgestoken, dan kunnen de kosten zeer goed het dubbele dier som en zelfs meer bedragen.*'

Klachten zijn er ook over helmroof. De helm wordt boven de grond afgesneden of gesikkeld en de jonge halmen worden gebruikt voor het maken van matten en kleinere vlechtwerkjes: de oudere helm wordt gebruikt voor brandstof en voor strooisel in varkenshokken.

Duinen in particulier bezit

Na de algemene beschouwingen wordt ingegaan op de feitelijke toestand van de beplantingen op de vaste wal van de provincie. Op grond van de eigendomsverhoudingen worden 25 gebieden vermeld gaande van zuid naar noord. Voor ons zijn daarvan vier gebieden van belang; te weten:

- de duinen van de heer J.C. Gölcher,
- de duinen van de heer Jhr.J.P. Six,
- de duinen van mevrouw de Douairière van Reenen van Bergen,
- de Riksduinen onder Schoorl.

Voorduinen

Het duingebied direct grenzend aan het binnenland. Aanbesteding van helmbeplanting is een taak van de duinmeesters, op last van de Vrouwe/Heer van Bergen.

Middenduin

Het duingebied gelegen tussen de voor- duinen en de achterduinen.

Achterduinen, zeereep, zeeduinen of witte duinen

Het duingebied dat, beginnend vanaf het strand, landinwaarts strekt. Aanbesteding van helmbeplanting vindt plaats op last van Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland en West-Friesland en ten overstaan van gecommitteerden van Bergen.

De duinen van de heer Gölcher

De zuidgrens van zijn gebied wordt niet vermeld, maar viel vrijwel zeker samen met de huidige gemeentegrens tussen Castricum en Egmond; de noordgrens viel samen met de grens van de oude dorpsbebouwing. De straatweg van Egmond aan Zee naar Egmond aan de Hoef liep dwars door het eigendom heen.

In het gebied, dat sedert zes jaar eigenom van de heer Gölcher was, werd vee geweid. Deze beweiding oefende een zeer nadelige invloed uit op de onderhoudstoestand van de duinen. In het zuidelijk deel van het gebied waren geweldige stuifgaten tot aan het middenduin. Ten noorden hiervan was de situatie minder ernstig; hier is bosgrond en zijn er weiden en teelakkers. Maar in de omgeving van Egmond aan Zee kwamen in het achterduin verschrikkelijke stuifgaten voor. De zeereep verkeerde in slechte toestand, ofschoon het Rijk hier veel heeft gedaan om door rietschermen de aan- en opstuiving te bevorderen. Het is te betreuren dat over de beplantingswerkzaamheden geen overleg tussen het Rijk en de heer Gölcher plaats vond.

In dit gebied kwamen veel schelpenwegen en voetpaden naar de teillanden voor, die dwars door het duin liepen en aanleiding gaven tot verstuivingen. De eigenaar overwoog dan ook een geheel nieuw pad aan te leggen evenwijdig aan de achterduinen en daarop de verschillende paden naar de teelakkers aan te sluiten. De Hoofdingenieur wees dit plan niet af, maar achtte een streng toezicht op het gebruik van dit pad bijzonder noodzakelijk.

Konijnen vond men er betrekkelijk weinig. Van stropers, die bijna uitsluitend uit Egmond kwamen, had men ook hier veel last.

De duinen van Jonkheer J.P. Six

Het voorduin in deze duinen ligt vast, er kwam daar maar weinig houtgewas voor. Hier en daar werden aardappelvelden aangetroffen, terwijl er ook beweiding plaats vond.

In het midden- en achterduin werd voor de jaren tachtig niets gedaan, zodat deze duinen in een zeer slechte staat verkeerden. Nadien zijn er in dat gebied uitgestrekte vlakten beplant. Ten tijde van het rapport werd er echter een gering bedrag uitgegeven, namelijk tussen de f120 en f160 per jaar; dit bedrag werd jaarlijks door de aardappelveldjes opgebracht en was, aldus het verslag, veel te gering voor het onderhoud van de

bestaande- en het aanbrengen van nieuwe beplantingen. Er kwamen dan ook veel grotere en kleinere stuifgaten voor. Dichtbij de duinen van de heer Gölcher lag zelfs een zeer groot stuifgat met diepe gaten. Teelakkers lagen vooral ten noorden van het dorp Egmond, meer noordwaarts waren er slechts weinige. Verder bevond zich in het voorste gedeelte van de middenduinen een groene vlakte die geregd werd beweid. Ook waren er veel wegen en voetpaden, die meestal in noordoostelijke richting liepen en die de nodige verstuivingen veroorzaakten. De Hoofdingenieur was dan ook ongerust over dit gebied. Het enige lichtpunt was dat er goed overleg was tussen het Rijk en eigenaar over het aanbrengen van de beplantingen. Het toezicht op het aanbrengen van de beplantingen was in beide gebieden aan de Rijksopziener opgedragen.

De jacht bracht in tegenstelling tot vroeger maar weinig op. Van stropers uit Egmond had men vroeger meer last dan tegenwoordig. De Rijksopziener uit Egmond scheen, in tegenstelling tot zijn voorganger, buitengewoon waakzaam te zijn.

De duinen van mevrouw de Douairière van Reenen van Bergen

Over de duinen van mevrouw W.J. van Reenen-Rendorp was de schrijver in grote lijnen minder negatief. Het voorduin lag tamelijk vast, daarin bevonden zich enkele aardappelvelden en op verschillende plaatsen vooral in het verste gedeelte, hoog opgaand houtgewas en kreupelhout. De breedte van deze strook bedroeg in het noorden 1000 m, in het midden minimaal 300 m en in het zuiden 700 m. De beplanting van het midden- en achterduin was in de laatste tijd sterk verbeterd. De eigenaresse had met het Rijk een contract gesloten, waarbij zij zich had verbonden jaarlijks een aantal hectaren duingronden te beplanten. De grote last, die de aan de noordgrens van dit gebied aan het Rijk toebehorende Schoorlse duinen door verstuiving veroorzaakte, schijnt de aanleiding tot het sluiten van dit contract te zijn geweest.

In voorzichtige termen werd ook gesproken over een contract met de Alkmaarsche Duinwater Maatschappij. Door het aannemen van een som ineens zou de eigenaresse zich hebben verplicht de omtrek van de *prijs d'eau* (het waterwingebied) binnen een beperkt aantal jaren door beplanting geheel vast te leggen. Verwacht werd dat het middenduin

binnen enkele jaren geheel zou vastliggen. Hier en daar kwamen nog wat verspreidliggende aardappelvelden voor; door de minder goede kwaliteit van de grond was de opbrengst echter gering. Op de eerste topografische kaart van het gebied (1879, uitgave Topografische Dienst) staan dergelijke landjes bij de Franschman aangegeven.

In het achterduin was de toestand minder bevredigend. Ook hier kwamen verstuivingen voor, zelfs tot een zeer aanzienlijke diepte binnenaarts. Het was de Hoofdingenieur opgevallen dat tegenover strandpaal 33 (dus bij Bergen aan Zee) een kunstmatige verstuiving in het leven werd geroepen. Die verstuiving had zich reeds voortgezet tot ver in het middenduin. Medegeleed was dat dit tot doel had het maken van een zeer brede weg vanuit het strand dwars door de achter- en middenduinen naar het voorduin. Hoewel er in beginsel, mits aan bepaalde voorwaarden werd voldaan, uit technisch oogpunt geen overwegende bezwaren waren, vond de Hoofdingenieur het in het algemeen bezwaarlijk om bij dergelijke verstuivingen aan de eigenaar de vrije hand te laten.

De algemene indruk was dat deze duinen zeer arm waren en de eigenaresse weinig voordeel opleverden. De gebruikelijke beschouwing over konijnen en stropers ontbrak niet. Konijnen waren er niet veel, van stropers had men betrekkelijk veel last en over diefstal van helm werd eveneens veel geklaagd.

De Rijksduinen onder Schoorl

Tot 1877 was dit gebied zeer verwaarloosd. Over bijna de gehele uitgestrekt heid niets dan een kale woeste zandvlakte die voortdurend in beweging was. Uitgezonderd de binnenduinen groeide er niets. Door de zeer aktieve aanpak verkeerde het gebied sedert 1885 in een voldoende staat van onderhoud. Op enkele plaatsen vond men nog vrij grote dennenbosjes, die indertijd door de bekende geoloog W.C.H. Staring (1808-1877) geplant waren en er ook in januari 1889 nog zeer tierig uitzagen. Het aanbrengen van aardappelvelden was in deze duinen verboden. Hierdoor miste het Rijk geldelijk voordeel. Daartegenover staat dat door dit verbod geen voetpaden tussen de akkers ontstonden. Een tweede verbod betrof het delven van konijnen. Naar de mening van de Hoofdingenieur zouden beide verboden kunnen worden ingetrokken. Het delven van konijnen zou een behoud van de duinen zijn, mits het delven onder behoorlijk toezicht zou geschieden en

Wie weet...?

De vrouw die in deze rubriek in het vorige nummer van de Bergense Kroniek werd afgebeeld (november 1998, bladzijde 39), is door weinig lezers herkend. In feite alleen door haar kleinzoon Johannes Rampen uit Katwijk aan Zee. Hij meldt dat het zijn grootmoeder is, G. Rampen-Scheltis, en denkt dat deze foto van Opoé Rampen, de weduwe van Johannes Rampen, genomen werd toen ze haar 70e verjaardag vierde. Hij geeft toe dat hij haar in de kledij die ze draagt, met hul en boerenhoedje (in de volksmond suikerschepje genaamd), niet gekend heeft en vermoedt dat ze voor het woongedeelte staat van de stolpboerderij aan de Meerweg nr. 2, op de hoek van de Sluislaan. Opoé Rampen had drie zoons, Jacob, Willem en Cor, die ten tijde van de foto (omstreeks 1920) een bedrijf hadden van timmerlui en molenmakers.

En dan de nieuwe opgave. Wie kan bijzonderheden melden over het hierboven afgebeelde pand. Uw antwoord graag per brief aan het redactieadres, zie voorin het blad.

Correcties en aanvullingen

- Nr. 2, november 1998, blz. 32. De jongen rechts op de foto van het Sint-Maartenfeest draagt niet een uitgeholde koolraap maar een dito voerbiet. Overigens meldde een lezer dat bedoelde jongen de oudste zoon is van mevr. G.C. Woudstra-Leering. Hij staat tussen zijn twee broertjes; in het midden van de foto hun zusje.

- Idem, blz. 46. Dat Herman Gorter in 1911 tennis speelde op de baan in het Parnassiapark, zoals het bisschift bij de foto zegt, is niet juist. Het geboomte op de achtergrond kon in genoemd jaar nog niet zo hoog zijn gegroeid. De foto blijkt te dateren uit 1910 en werd genomen op een tennisbaan in het Gooi kort voordat Gorter naar Bergen kwam. Dat hij - als sportman - ook in Bergen en Bergen aan Zee speelde, is zeker.

met de vereiste voorzorgen. Van stropen scheen men geen last van betekenis te hebben.

Tot slot

Aan het einde van zijn lijvige rapport schrijft de Hoofdingenieur het volgende: 'De uitslag van het onderzoek naar den toestand der beplanting kan derhalve, wanneren men althans Rijnlands duinen, die onder eene afzonderlijke Politieverordening ressorteerden, uitzondert, weinig gunstig genoemd worden, al mag ook niet ontkend worden, dat de laatste jaren in den toestand bij enkele particulieren eenige verbetering is waar te nemen (zoo o.a. in zeer sterke mate bij de voor- en middenduinen van Mevrouw van Reenen).'

Ten aanzien van de kunstmatige verstuiving voor een weg van het huidige Bergen aan Zee naar het oosten nog de volgende opmerking. Op de in ons dorp zo vaak geraadpleegde kaart van Blaeu van de Heerlijkheid staat reeds een dergelijke weg aangegeven. Jelles heeft er in zijn boek over het Noordhollandse Duinreservaat op gewezen dat met betrekking tot het duingebied een zekere voorzichtigheid wellicht gewenst is. Van de eerste topografische kaart, verkend in 1876/77 zegt hij dat deze kaart een beter inzicht verschafft in het inwendige van het duingebied. Vanaf de Franschman staat over een lengte van circa één km een weg in westelijke richting aangegeven, daarna niet meer. Wellicht is de weg toen een verbinding van lagere rangorde geworden, die niet meer op de kaart is aangegeven.

Op grond van het rapport van de Hoofdingenieur van de Provinciale Waterstaat kan mijns inziens het vermoeden worden uitgesproken dat het tracé van het westelijk deel van deze weg door een geleide verstuiving is bepaald.

Rest mij dank te zeggen voor hun medewerking aan deze bijdrage, aan:

- de medewerkers van de Topografische Dienst te Emmen;
- de heer C.E. Schabbing van het Facilitair bedrijf / SSA van de provincie Noord-Holland.

Bronnen

Regionaal Archief Alkmaar, Kops, J., Tegenwoordige staat der duinen van het voormalige gewest Holland, 1798.
Riksarchief te Haarlem, Rapport van de Hoofdingenieur van de Provinciale Waterstaat Noord-Holland, aan Heeren Gedeputeerde Staten van Noord-Holland over de Toestand der duinbeplanting op den vasten wal van Noord-Holland, Haarlem 1889.

-, Archief Provinciaal Bestuur van Noord-Holland 1851 - 1943, voorlopig nr. 789.3, G.S. 10 juni 1891 nr. 1, Kaart van het duingebied van Zuid- en Noord-Holland, bijlage bij genoemd rapport, 25 september 1889 nr. 40/265.

Topografische kaart, schaal 1 : 25.000, nr. 44-45, Bergen aan Zee, Schoorl, Bergen, verkend in 1876/77, uitgegeven in 1879. Jelles, ir. J.G.G., Geschiedenis van beheer en gebruik van het Noordhollands duinreservaat, Arnhem 1968.

Resoort, W.J., De duinen van Bergen omstreeks 1900, in: Bergense Kroniek, Themanummer 3, Bergen rond 1900, maart 1997.